УДК 821.111: [141.78:111.852]

Олена Копач

ОЗНАКИ ПОСТМОДЕРНОЇ ЕСТЕТИКИ В РОМАНІ Д. ФАУЛЗА „ПОДРУГА ФРАНЦУЗЬКОГО ЛЕЙТЕНАНТА”

Досліжуються постмодернистські риси роману Д. Фаулза „Подруга французького лейтенанта”. Звертається увага на такі особливості поспмодерної естетики, як інтертекстуальність, алюзії, відкритість, варіативність інтерпретацій, стилізація, колаж, іронія, літературна гра. Епіграф розглядається як різновиду інтертексту, акцент зроблено на функціях епіграфа.

***Ключові слова**: Д. Фаулз, інтертекстуальність, епіграф, алюзія, літературна гра, стилізація.*

Д. Фаулз – один із найвідоміших представників післявоєнної британської прози. Вивченню його творчості присвячені серйозні літературознавчі дослідження. Однак аналіз критичної літератури показує, що думки дослідників щодо природи й жанру творів Фаулза, напрямку його творчості взагалі не одностайні. Наприклад, досліджуваний роман „Подруга французького лейтенанта” інтерпретується в літературознавстві як історичний роман (І. Кабанова), роман духовних пошуків (В. Фрейбергс), роман-експеримент (В. Івашева), роман шляху (О. Долінін). Українські та російські літературознавці більш схильні до оцінки прози Д. Фаулза в контексті реалістичної традиції, тоді як англійські та американські (Р. Бурден, Р. Риньон та ін.) схиляються до постмодерністської основи поетики письменника. Ці суттєві розходження роблять актуальним подальше вивчення роману.

Метою даної статті є спроба довести приналежність роману Д. Фаулза „Подруга французького лейтенанта” до постмодернізму через визначення в цьому творі основних рис постмодерної естетики.

Дослідження художнього тексту дедалі частіше проводяться у рамках стилістики тексту, комунікативної стилістики, а також у термінах теорії інтертекстуальності. У статті під інтертекстуальністю мається на увазі текстова категорія, що виражає співвіднесеність одного тексту з іншими, діалогічну взаємодію текстів у процесі функціонування, що забезпечує прирощення смислу твору [6, с. 57].

Термін „інтертекстуальність” уведений французьким лінгвістом Ю. Крістєвою у кінці 60-х років XX ст. Під цим терміном розумілася „наявність в одному тексті двох чи більше прототекстів” [7, с. 27]. Саме ж явище, назване цим терміном, було виявлено М. Бахтіним ще у середині минулого століття. В його концепції міжтекстові зв’язки досліджувалися у рамках проблеми літературних впливів, запозичень,

© Копач О., 2010

пародій та взаємодії „свого” та „чужого” мовлення, тобто алюзій, цитат, ремінісценцій [1]. Але поява запропонованого поняття „інтертекстуальність” забезпечила більшу масштабність дослідження. Під впливом теоретиків структуралізму та постструктуралізму свідомість людини почала ототожнюватися з текстом. Література, суспільство, історія та сама людина вже розглядаються як текст, а людська культура сприймається як єдиний інтертекст, який слугує передтекстом для кожного нового тексту, що з’являється. Інтертекстуальність отримує конкретне втілення у різноманітних формах міжтекстової взаємодії (заголовок, епіграф, вибір промовистих імен тощо).

Серед найбільш дієвих художніх засобів у будові романів Д. Фаулза – алюзії на літературні твори. Такі одиниці інтертексту, як епіграфи та цитати, є складовою тексту й завжди легко дешифруються. Деякі дослідники (З.Г. Мінц, І.З. Смирнов та ін.) відносять епіграфи до різновиду цитат через притаманні їм подібні якості. Епіграф – це „точна цитата, але знаходиться у певному відношенні до авторського світогляду, який відображається у процесі написання твору” [5, с. 205]. Цитати, як і епіграфи, відсилають до певного тексту-джерела, але роль епіграфа відрізняється тим, що головна його функція – ввести в текст цитату й зробити її впізнаваною. На відміну від цитати, епіграф завжди має визначене місцезнаходження – перед текстом. Це дає змогу автору закцентувати увагу читача на думках героїв, які полемізують з епіграфом або ж солідаризуються з ним. Наприклад, епіграфом до восьмого розділу є уривок із поеми Тенісона „In Memorian” (1850):

There rolls the deep where grew the tree.
O earth, what changes hast you seen!
There where the long street roars, hath been
The stillness of the central sea.
The hills are shadows, and they flow
From form to form, and nothing stands;
They melt like mist, the solid lands,
Like clouds they shape themselves and go [8, с. 114].

Головна думка наведеного епіграфа співзвучна з темою всього твору: все тече, все змінюється.

На думку І. Скоропанової, своєрідність епіграфа як комунікативно-прагматичної мовленнєвої одиниці, що супроводжує літертурний текст, полягає у „передорученому” вторинному характері здійснюваної ним комунікації між автором та читачем, бо автор використовує для власних цілей уже сказане кимось у реальній комунікації іншого тексту або в реальній комунікації, не відображеній у літературному тексті” [5, с. 220].

Щоб зрозуміти новий смисл, що утворився у процесі переосмислення старого тексту, важливо визначити роль та функції епіграфів у тексті. Функції епіграфів різноманітні. За К.А. Костигіною, до основних фунцій епіграфа належать:

інформаційна (об'єктивне інформування адресата про „чуже" висловлювання), текстоутворююча (утворення змістової та формальної основи повідомлення) та автентична (передача за допомогою цитати індивідуального оформлення думки, внаслідок чого автор цитованого висловлювання, наближається до реципієнта) [3, с. 77]. Крім цих функцій, деякі дослідники (О.Ю. Петришина та ін.) наводять такі додаткові функції, як проспективна, регулятивна та заголовочна [4, с. 85]. Епіграфам у романі „Подруга французького лейтенанта" Д. Фаулза притаманні всі перелічені функції.

Д. Фаулз відносить епіграф не тільки до всього твору, а й до кожного розділу. Регулярна повторюваність епіграфів на початку розділів та відносна композиційна відокремленість від тексту розділу свідчать про їх домінуючий характер, що допомагає розкрити зміст роману. Загальна кількість епіграфів складає 80: 43 розділи мають по одному епіграфу, 18 розділів – по два. Через те, що назви розділів відсутні, стає зрозумілим, що епіграфи виконують називну функцію. Той факт, що автор не став називати розділи, а тільки пронумерував їх, збільшує значущість епіграфів у романі. До переваг епіграфа порівняно з простою назвою можна віднести його більший об'єм, здатність слугувати передтекстовою супозицією, а також регулятивність. Окрім цього, епіграфи допомагають відтворити духовне та соціальне середовище епохи, сприяють об'єктивності авторського зображення XIX століття. В результаті аналізу виявлено, що більше половини текстів епіграфів складає поезія А. Тенісона, А. Клафа, Т. Гарді, М. Арнольда та інших поетів, а прозаїчні тексти являють собою висловлювання діячів науки, економіки, мистецтва, уривки з документальної літератури, художніх текстів, старовинних англійських пісень, прислів'я. Більшість авторів, що цитуються в епіграфах твору, належать до Вікторіанської епохи (за винятком М. Гарднера – сучасника Д. Фаулза). Серед такого різноманіття текстів спостерігається спільність теметики, часто автори ніби полемізують між собою. Водночас, епіграфи передають думки авторів щодо сутності Вікторіанської епохи та надають роману традиційного вигляду твору класичної художньої літератури Вікторіанської епохи.

Усі зазначені факти свідчать про значущість подібних інтертекстуальних включень у романі й дозволяють говорити про епіграфи як марковані сигнали, що посилає автор для більш ефективного впливу на читача.

Одним із постійних прийомів Фаулза, властивих постмодернізму, є обігрування модних схем масової літератури. Для письменника характерне свідоме звернення до міфопоетичних сюжетів, гра з літературними підтекстами. Кінець роману являє собою гру з читачем. Письменник пропонує три варіанти фіналу – „вікторіанський", „белетристичний" та „екзистенціний" – й дає читачам можливість обрати правильний. У першому варіанті Чарльз повертається до Ернестини, й вони живуть довго й щасливо. Але цей варіант містить авторську насмішку над тими, хто повірив у можливість такого

фіналу. Виходячи з характерів героїв, автор пропонує ще два варіанти. У другому фіналі Чарльз повертається з подорожі й знаходить родину, з якою він стане щасливим. А Сара мужньо виховує дитину, яку вона народила від Чарльза. Розділ закінчується ідилічною картиною, що зображує щасливих батьків, які спостерігають за своєю донькою. На думку Д. Фаулза, автор, що відмовляється від втручання в життя своїх героїв, – умовність, літературна гра. І вже на початку наступного розділу письменник подає остаточний варіант роману, в якому надії Чарльза на кохання, родину та життя у злагоді зазнають краху [9, с. 15].

Три варіанти фіналу – не єдиний прийом гри з читачем. Важливою постмодерною особливістю стилю роману є літературна стилізація. Літературознавці виділяють кілька способів переробки вихідного матеріалу: дословне копіювання, наслідування або створення „мимотекстів", стилізацію (пастіш), пародію (підкреслену стилізацію).

При наслідуванні об'єктом репрезентації є не окремий текст, а чужа манера, що містить як предметно-смисловий, так і стильовий рівні. „Мимотекст" – це „новостворений за правилами добре відомого аудиторії літературного коду текст" [4, с. 89]. Стилізація, як і наслідування, намагається зберегти характерні риси об'єкта, що стилізується, але, по-перше, імітує тільки його стилістику, а не тематику, по-друге, змушує відчути сам акт наслідування Як відмічає М. Бахтін, „Стилізація стилізує чужий стиль у напрямку його власних завдань. Вона тільки робить ці завдання умовними" [1, с. 113]. Через установку на умовність стилізацію називають „активним наслідуванням" [7, с. 180].

У романі „Подруга французького лейтенанта" використаний третій тип стилізації (загальний – під вікторіанський роман) з елементами другого (створення „мимотекстів", зразків наслідування окремих авторів) і четвертого (пародійного) типів. Наприклад, згадуючи про Герні Джеймса, оповідач одразу починає будувати фразу в схожій манері. У романі ведеться постійна гра з літературними підтекстами. Письменник свідомо будує свій роман як колаж цитат із творів Гомера, Дж.Г. Байрона, У.М. Текерея, Ч. Дікенса, Н. Готорна та інших.

Сюжетні ходи, ситуації, персонажі мають один або кілька прототипів. Любовна фабула роману викликає асоціацію з „Млином на Флосі" Д. Еліот та „Голубими очима" Т. Гарді, історія раптового шлюбу баронета Смітсона нагадує „Пелема, або Пригоди джентльмена" Бульвера-Літона. Так, О. Долінін вважає, що прототипами головного героя є Християнин Д. Беньяна та Чайльд Гарольд Дж. Г. Байрона [2, с. 5]. Жіночий образ Сари Вудраф – єдиний образ у романі, показаний тільки ззовні. І цей авторський хід нагадує образ Ірен Форсайт Дж. Голсуорсі із „Саги про Форсайтів". За своїм соціальним статусом Сара схожа на героїню романтика

Н. Готорна Естер Прин, а за характером – на героїнь Т. Гарді, Тесс й Юстасію Вей.

Окрім цього, в прозі Д. Фаулза константна риса постмодерної естетики – гра цитатними кліше – реалізується навіть на рівні імені-знака персонажа. Наприклад, у романі має місце прийом створення імен-анаграм: головного героя та його коханої (Charles – Sarah).

Гра з читачем підсилюється введенням особливого типу оповідача. З самого початку книги Фаулз демонстративно включає в текст авторське „я" – оповідач звертається безпосередньо до читача, коментує події з точки зору сучасних знань. Він знає те, чого не знають його герої, посилається на Сартра, Брехта, тоді, як його герої посилаються на Тенісона й Дарвіна. У такому контексті всі запозичення набувають пародійного відтінку. Використання на початку роману структури класичних вікторіанських текстів дозволяє оповідачу зайняти позицію романіста, який все знає. Але у тринадцятому розділі ця позиція зазнає різких змін. Оповідач знімає з себе маску і починає декларувати автономію своїх героїв. Однак, зрозуміло, що оповідач, який стверджує, що персонажі не підкорюються його волі – це ще одна маска, за якою ховається реальний автор. У творі „Подруга французького лейтенанта" Д. Фаулз декларує розрив із традиційною реалістичною естетикою та приходить до притаманного постмодернізму уявлення про „смерть автора".

Отже, у романі „Подруга французького лейтенанта" Д. Фаулза міститься весь „комплекс проблем, що дозволяють судити про основні компоненти постмодернізму: інтертекстуальність, відкритість та наявність багатьох інтерпретацій, іронія та гра з читачем" [2, с. 8]. Письменник використовує доступні йому засоби для більш широкого розкриття художньої панорами. Алюзії та авторські знахідки створюють додатковий фон і стають чи не найпродуктивнішими засобами художнього втілення тем, мотивів, образів. Саме за допомогою алюзії показане авторське ставлення до персонажів, розповіді в цілому, до ролі й значення традицій у сучасному романі.

1. *Бахтин М.М.* Эстетика словесного творчества / М.М. Бахтин. – М. : Искусство, 1986. – 445 с.
2. *Фаулз Д.* Подруга французского лейтенанта / Д. Фаулз. – М. : Правда, 1990. – 478 с.
3. *Костыгина К.А.* Интертекстуальность в прессе (на материале немецкого языка) : дис. ... кандидата филол. наук : 10.02.04 / Ксения Александровна Костыгина. – СПб., 2003. – 295 с.
4. *Петришина Е.Ю.* Роль лексико-семантической группы слов со значением „относящийся к воде" в романе Д. Фаулза „Женщина французского лейтенанта" / Е.Ю. Петришина // Проблемы лингвистики и межкультурной коммуникации : сборник научных трудов.– М. : Изд-во МГОУ, 2005. – С. 80-92.

5. *Скоропанова И.* Русская постмодернистская литература: новая философия, новый язык / И. Скоропанова. – СПб. : Невский Простор, 2001. – 416 с.
6. *Соловьева Н.* Вызов романтизму в постмодернистском британском романе / Н. Соловьева // Вестник Московского университета. – 2000. – № 1. – С. 57. –(Серия: Филология ; вып. 9).
7. *Ускова Т.А.* Вераблизация инертекстуальности в текстах массовой коммуникации : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Татьяна Анатольевна Ускова. – М., 2003. – 213 с.
8. *Fowles J.* The French Lieutenant's Woman / J. Fowles. – London : Vintage, 1996. – 445 p.
9. *Fowles J.* Notes on an Unfinished Novel / J. Fowles. – London : Vintage. 1999. – P. 15.

Аннотация

Исследуются постмодернистские черты романа Д. Фаулза „Подруга французского лейтенанта". Автор уделяет внимание таким особенностям постмодернистской эстетики, как интертекстуальность, аллюзии, открытость, вариативность интерпретаций, стилизация, коллаж, ирония, литературная игра. Епиграф рассматривается как разновидность интертекста, акцент сделан на функциях епиграфа.

***Ключевые слова**: Д. Фаулз, интертекстуальность, епиграф, аллюзия, литературная игра, стилизация.*

Summary

The article is devoted to the investigation of postmodern features of J. Fowles's novel „The French Lieutenant's Woman". The author of the article depicts such peculiarities of postmodern aesthetics as intertextuality, exsistence of several interpetations, stylization, collage, literary play. The functions of the epigraph as a variety of intertext are underlined.

Key words: intertextuality, epigraph, allusion, literary play, stylization.

Стаття надійшла до редколеґії 22.10.2009 р.